

BoonBerichten

Mededelingen en berichten van het Louis Paul Boon Genootschap
Nummer 135, februari 2020

Karel Verhoeven, hoofdredacteur van *De Standaard*, gaf een bijzondere lezing over *De Kapellekensbaan* op onze afgelopen bijeenkomst in Aalst. Misschien spreken we beter van zijn lezing van dit boek van Boon. We zijn verheugd dat we van Karel toestemming kregen om zijn lezing hierbij af te drukken voor alle geïnteresseerden in het werk van Louis Paul Boon.

BOONLEZING KAREL VERHOEVEN

Dames en heren,

Vereerd dat ik u mag toespreken over Boon. Over de lach bij Boon wil ik het vanavond graag met u hebben. Ik ben een journalist die Boon leest. Ik bewonder zijn kracht om naar de wereld te kijken zoals niemand ooit keek, onthullender, niets ontziender. De lach komt misschien over als een vrolijke en plezante omweg om het daarover te hebben. Helaas moet ik u al meteen een natte dweil in het gezicht gooien. Ik zal u niet veel laten lachen vanavond. Ik besef dat er niets ergers is dan bloedernstig te praten over mensen die lachen. Maar ik moet het risico nemen. Niet alleen omdat ik een zwakke humorist ben, maar omdat ik het niet over Boon de humorist wil hebben, Boon de boontjes-schrijver en poetsenbakker, maar over Boon de lachende schrijver. Dat onderscheid is niet subtiel. Je kent de clichés over Boon, de twijfelaar, de nihilist, de fantasist, die ondanks de hopeloosheid gremellacht, grimlacht, poetsenbakt, een beetje mistroostig allemaal, omdat het cultuurpessimisme uiteindelijk toch altijd het pleit wint. Het gaat allemaal naar de hond zijn knoppen, naar de kloten van de paus, zoals Johan Janssens dat formuleert.

Maar voor het zover komt, is daar dat magistrale dubbelluik *De Kapellekensbaan / Zomer te Ter-Muren*, waar ik vanavond even met u wil induiken. Er gebeurt wel wat in die 900 pagina's *Kapellekensbaan te Ter-Muren*. Op vele fronten is het ronduit spectaculair. Het spectaculairst voor mij is het radicale project om de wereld anders, ja realistischer dan ooit tevoren te beschrijven. Delen van *De Kapellekensbaan* zijn geboren als journalistiek. Er loopt een dagblad-schrijver in rond. Altijd opnieuw gaat het over de wereld en stukken van de krant duiken op, hoekjes, kunstkritieken, beschouwingen, halfbakken analyses. Maar dan vindt een magische transformatie plaats en de roman slaagt erin te doen wat geen krant ooit kan, omdat haar beentjes er te kort voor zijn. Door alles in

de molen van de roman te draaien, te fictionaliseren en te metafictionaliseren, door alles tegen zichzelf te keren, en door iedereen tegen iedereen op te zetten opdat ze beter zouden kijken, wordt *De Kapellekensbaan* een radicaal kennisonderzoek. Sceptisch, cynisch, en afbrekend, natuurlijk is het afbrekend, maar met een opbouwend doel: dichterbij de realiteit te geraken, in het volle besef dat de waarheid niet vast te leggen is, maar dat de onwaarheid wel onderuit te halen is.

Dat is een dansende, ja lachende oefening, lefgozerij waar een krant te braaf voor is. Reynaert de vos bekwaamt er zich in. En elk op hun manier ook Tippetotje de schilderes, en Johan Janssens de dichter en dagbladschrijver, en zelfs de Kantieke Schoolmeester en mossieu Colson, zij zijn allemaal clowns in de circusact die Boon organiseert. Hij laat hen 1.000 waarheden tegen het licht houden en omdraaien, en schrijft dan al lachend een wervelende collage. Clichés allerhande gaan eraan, van de machtigen en ook van de onmachtigen, van de onderdrukkers en de verzetplegers, ze branden op in het vuurwerk van de parodie en de groteskerie. Het is entertainment van de bovenste plank.

Dames en heren, Ik moet u een bekentenis doen: De voorbije jaren draafde ik vaker op als Elsschottiaan. Ik speel de vaste inleider op het jaarlijkse benefietdiner van het Willem Elsschot Genootschap in Antwerpen. Bezieler Cyriel Van Tilborg houdt al negentien jaar dezelfde speech: dat hij trots is dat het Elsschot Genootschap nog altijd het grootste en duurste onder de literaire genootschappen is. Duurst is niet gelogen. Dat is ook te merken aan de auto's op de parking en aan de krijtstreden kostuums en mantelpakjes in de zaal. Havenbaronnen, CEO's van banken, eigenaars van banken, advocaten, consultants, journalisten en veel politici, vooral van rechts, allemaal komen ze netwerken. De ironie van Elsschot laat het toe dat ik hen elk jaar feliciteer met de oplichterij waar ze weer het gewillige slachtoffer van geworden zijn, om 195 euro per persoon neer te tellen voor een zuinig driegangendiner met slechts 1 glas champagne ter ere van een dode schrijver van dunne romannetjes. Gelukkig, zeg ik hen erbij, zitten er jaar na jaar ook genoeg oplichters in de zaal waardoor het toch wat in evenwicht blijft. Ze moeten daar altijd hard om lachen. Lachen is een heldere schuldbekentenis.

Boon brengt minder oplichters op de been. Neem ik aan. Of toch geen financiële poseurs. Ik ken u nog niet

zo goed. Maar Boon is niet de geknpte schrijver om zakenlieden en pr-figures te mobiliseren die diep in hun hart ook nog een beetje kunstenaar zijn. Anders dan Elsschot verbergt Boon zijn ironie niet. Hij gaat er met de hakbijl in. En dan is er natuurlijk nog zijn volksmensigheid en zijn 'de revolutie zal mislukken wegens de zichzelf in de voet schietende kleine mens maar is niettemin noodzakelijk'-overtuiging. Ik hoor dat er vanavond kopvlees op het menu staat. Ik denk dat het Willem Elsschot Genootschap zichzelf nog liever ontbindt dan kopvlees te serveren. Het zou te veel botsen met de foie gras-hapjes. U, Boonsianen, daarentegen koestert de eenvoudigste keuken als ereteken van uw intellectuele helderheid. Ook al bent u intussen misschien vegetariër. Maar u heeft het ervoor over voor Boon. Links offert nog altijd meer over op voor zijn idealen dan rechts. Maar ik dwaal af.

Dames en heren, voor mij was het niet het engagement dat mij naar Boon leidde, maar zijn revolutionaire directheid. Goed tien jaar geleden bracht ik anderhalf jaar door met *De Kapellekensbaan / Zomer te Ter-Muren*. Ik was toen al journalist, maar maakte ook een doctoraat over 'de epifanische lach in de roman'. De lach van het inzicht, de prozaïsche helderheid, het onrespectvolle onderzoek naar de staat van de wereld. Ik las Boon als exponent van een grote romantraditie die loopt van Rabelais en Stern over Joyce en Kafka tot Hasek en Kundera. Ik legde hem vooral naast twee andere twintigste-eeuwse reuzen, Günter Grass en Salman Rushdie. En zo las ik *Die Blechtrommel*, *Midnight's Children* en *De Kapellekensbaan* naast en door elkaar. Die romans zijn overduidelijk hechte familie van elkaar. *De Kapellekensbaan* is de oermoeder, de oudste van de drie (1953 en 1956), *Die Blechtrommel* de middelste (1959) en *Midnight's Children* de recentste (1981). Rushdie las Grass en liet er zich opzichtig door inspireren. Het is hoogst twijfelachtig of Grass *De Kapellekensbaan* las, eigenlijk is rechtstreekse beïnvloeding uitgesloten, maar *Midnight's Children* is op haast bovennatuurlijke wijze de kleindochter van *De Kapellekensbaan*. Kijk eens wat een gelijkaardige artistieke sensibilliteit kan teweegbrengen. De ene is een socialistische huisschilder, autodidact en later journalist in Aalst, de andere een seculiere moslim die uit Bombay via Karachi naar Londen en later New York emigreerde, die in Rugby en Cambridge studeerde en reclameschrijver werd.

Maar in hun romans vechten hetzelfde soort helden op de rand van de afgrond tegen dezelfde soort betekenisloosheid. Ze hebben zich teruggetrokken in hun reservaat, hun Malpertuis en villa Isengrimus, in een gekkenhuis, zoals in *Die Blechtrommel*, of ergens verborgen in een kamertje boven een Indische picklesfabriek. De wereld rondom is merkwaardig gelijklopend, klein en lokaal en daardoor zo universeel, in het gehucht Ter-Muren, de voorstad van industriestad Aalst, op de Labesweg in de voorstad Langfuhr bij Gdansk, in de straten rond Methwold's

Estate in Bombay. Die romans vormen samen één groot canvas dat van de 19de-eeuwse spinnerijen tot laat-20ste-eeuwse slums reikt. De globalisering is niets nieuws.

Ze voeren een kleine mens op die een hyperbole ambitie koestert. Hij wil het verschil maken voor de grote sociale geschiedenis die ook de geschiedenis van oorlogen is, de Eerste en vooral Tweede Wereldoorlog, de Indisch-Pakistaanse en Pakistaans-Bengaalse oorlogen. Die geschiedenis zal de helden vermorzelen, maar is geen blinde macht. Het zijn altijd kleine mensen die wreedheid veroorzaken, zoals die Ondines en Oskars – ook de held van Grass heet Oskar – kleine despoten, de fascisten van alle dag die genieten van de macht. Hun persoonlijke geschiedenisjes worden wereldgeschiedenissen. Het banale vloeit moeiteloos over in het universele. Maar dat registreren ze niet zomaar gelaten. Dit zijn verzetsromans. De helden zijn vechtende schrijvers. Hun toestand is hachelijk. De barbaren kregen vrij spel. Zelf staan ze aan het eind. Angst en nog eens angst overvalt hen.

Hun vertelling is een strijd op leven en dood. Hun publiek supportert aan hun schrijftafel, leest, adviseert en schrijft mee, en samen redetwisten ze over de roman in wording. Helemaal in de traditie van de menippeaanse satire is die roman een slokop. De hele wereld moet erin, het Ganse Leven. Ze gooien er alle verhalen tegenaan die ze maar rond zich kunnen verzamelen, alle talen, alle geschiedenissen, alle denkbare lijstjes en gebeurtenissen. Vooral proberen ze de wereld anders te bekijken.

Alleen dan namelijk vinden ze betekenis, als ze erin slagen om averechts te verkennen, zoals Boon dat noemt. Vanuit het standpunt van de vijand, de radicaal andere, van boven- of onderuit, zodat de vertrouwde wereld als vreemd aanvoelt, zoals in de schilderijen van Tippetotje.

En zij beschrijft haar idee van de averechtse verkenning met een klein schetsje van een koertje tussen drie hoge muren. Twee glazenmakers kijken vanop het dak naar beneden en 'de madam van een koer ging naar het cabinet en dacht er niet aan dat 2 glazenmakers ergens op een dak zaten, en toen ze gedaan had en met plechtige rythus haar gat had afgekuist, deed ze de averechtse verkenning, en stak ze haar kolossale blote kont naar omhoog, haar gelaat in het w.c. En hoewel ge lachen moet met die buitensporigheid van Tippetotje ziet ge toch in, dat de grond der zaak eigenlijk zo is, en ge knikt.'

En daar, dames en heren, komt de lach op scène. Want al die personages die rond de schrijver hangen en hun verhalen met hem delen, kijken naar elkaar als de glazenmakers die naar de vrouw kijken met haar kont omhoog die op haar beurt naar haar toiletpot kijkt. Alles is onderhevig aan herverkenning, en het is niet de nobelste zijde die wordt verkend. Wat wordt er gekletst, gepraat, verteld, herverteld, beschreven, geredetwist, gedialogeerd en gedebatteerd, voorgelezen, ingebracht, gepuift en gezucht, en al die notities,

verhalen, brieven, reportages, krantenartikels en kunstkritieken, ze worden allemaal voorgelezen of geparafraseerd en becommentarieerd. Het is één grote socratische dialoog. Boontje de schrijver is de buikspreker, zijn volkse stemmencollectief laat geen spaander heel van de illusie dat de schrijver zomaar de wereld beschrijft zoals die 'objectief waarneembaar' is. Neen, het is kijken naar hoe de anderen die met de metaforische kont omhoog staan, zelf kijken naar wat ze hebben afgescheiden. Dat gebeurt opzichtig. Van de traditionele alwetende vertel magie blijft geen spaander meer heel in *De Kapellekensbaan*, geen objectiviteit, evenmin zuivere subjectiviteit.

De Kapellekensbaan is niet de uitdrukking van de diepste zielenroerselen van Boon. Het is geen vreselijk ingewikkelde constructie waarmee Boon zijn twijfel probeerde te beschrijven, zijn onvermogen om zekerheid te vinden, of om te kiezen tussen engagement en vorm, tussen activisme en nihilisme, of tussen sociaal realisme en groteske verbeelding. Het is geen monument van tragisch onvermogen. Integendeel is het een komische praatbarak vol parodieën, zonder laatste woord, dood punt, ultieme interpretatie of finale oplossing. Verschillende Hamlets gaan tragisch ten onder in *De Kapellekensbaan*, maar dat gebeurt allemaal in de boezem van een grote literaire onderneming die op een fundamenteel komische energie draait. Boon breekt met veel misbaar de ordelijke, klassiek-realistische schone letteren af. De chaos die hij in de pagina's giet, stort de wereld niet in leegte en verlies. Ze ontlokt een schaterlach. En die lach zit ingebakken in de vorm van de roman.

Hoe gaat dat dan in zijn werk? Lees mee met hoe Boon Paul van Ostaijen bekritiseert. Ik citeer:

en ook dit weten we: wie alles vaarwel zegt, mag de spot drijven met wat nu achter hem ligt. Van Ostaijen mocht de draak steken met wat te onzent steeds een 'verhaal' – een roman – werd genoemd. Bewust heeft hij elke gewone vorm de nek omgewrongen. Doch ook de clown die na de voorstelling van de acrobaat een parodie hiervan komt geven, moet bewijzen een en ander van acrobatie af te weten. Op een gekke manier over het hooggespannen koord lopend, en daar worstelend met zijn afzakkende broek, bewijst hij dat 'koordlopen' een trukje is dat hij ook wel onder de knie heeft.

In dit specifieke geval vond Boon dat Van Ostaijen had overdreven. Te veel vaudeville. Een schrijver moet ook nog iets vertellen. Het gaat er niet om een absurd spel te spelen, het gaat erom 'een dolk in het hart van de lezer te planten'.

Om die dolk te kunnen planten, moet de parodistische en groteske schrijver dus een grootmeester in zijn vak zijn. De dubbelroman, dames en heren, is er 900 pagina's lang het bewijs van.

Neem Ondine. Het kregeng. Zo onweerstaanbaar. Wat een averechts personage. Ze schuurt met het volk van Ter-Muren, met de burgerij, de kasteelheren, de socialen, de encyclieken, de pastoor, god en de duivel. Ze past die averechtse verkenning nog het hardvochtigst op zichzelf toe, met haar bloot gat omhoog kijkend naar haar stront en ondertussen met wrok naar zichzelf kijkend omdat ze op die manier geen burgervrouw is. Stel je voor, in deze pantomime van een roman is ze het meest 'traditionele' personage. Ze is de dolk die Boon in het hart van de lezer steekt. Vergeet de Tolfpoetsen en Boontjes en mistroostig lachende helden. Ik vind haar de grote comédienne van Ter-Muren.

Ze is ongrijpbaar. Een volkse heldin die haar gat veegt aan de gesloten burgerlijke conventies, ze baart en schijnt langs de kant van de weg. Maar maak van haar geen heidense Maria die leven geeft. Ze vermoordt haar kind in de beerput en haar buik is een donkere kelder die pijn doet omdat ze niet kan defeceren. Ze schijnt voor de tragiek geboren. Wilskracht te over waarmee ze zou kunnen botsen met het noodlot, de goden, de fabrieksdirecteurs of pastoors. Maar ze wordt geen leider, kunstenaar of staatsvrouw. Aan de machtigen biedt ze haar jonge borstjes aan en ze trouwt met een mislukt kunstenaar en lafhartig ersatzrevolutionair. Even lijkt *De Kapellekensbaan* af te stevenen op een Bildungsroman. Maar Ondine stuurt dat snel de spoorwegberm in. Ze vecht tegen de socialisten die haar kunnen ontvoogden en ze wordt de ferventste tegenstander van haar eigen emancipatie.

Maar, en dat maakt haar zo razend interessant, dat ze zo spectaculair tekortschiet is niet haar hele verhaal. Ze is niet te herleiden tot dat falen. Nooit wordt ze een willoos komisch speeltje in de handen van haar verteller, Boontje. Ze is een geëmancipeerde stem die haar eigen wereld en waarheden verhaalt, in al hun contradicties. En om eerlijk te zijn, het is een ontmaskerend perspectief. Want Ondine verzoent niets. Zit ze eindelijk op een sofa die ze met veel goeie wil burgerlijk zou kunnen noemen, ze weet dat ze zichzelf en anderen daarmee belazert. Ze muteert in elke nieuwe episode. Heilige strijdster, dievegge, moordnares, fabrieksmeisje, kasteelvrouw, madame en armoezaaister.

Ze is de heldin van een avonturenroman, maar geraakt nauwelijks haar straat uit. Ze identificeert zich met Jeanne d'Arc. Maar als puntje bij paaltje komt, gaat het haar toch om een gevulde maag, een kachel, wat kolen, een stuk vlees, en die sofa die misschien enig aanzien schenkt. Het noodlot is een misverstand. Ze is behendig genoeg om de geschiedenis te overleven. Neen, zij wordt niet de tragédienne van de klassenstrijd en van het idealisme. Ze wordt een oud wijf met verlepte wijvenborsten, grijs haar, een breuk en een te scherpe en gebogen neus. Typisch de kijvende comédienne, machteloos, maar op magische wijze ook onaantastbaar.

Eigenlijk lees ik in haar een bizarre mengeling van Nietzsche, De Sade en Cervantes, drie grootmeesters van moderne transformatie. Zij is een heerseres. Ze wil macht. De koningin van Ter-Muren moet ze worden, aanschuiven bij de goden. Ze wil gekend en beroemd zijn, iets groots, 'iets gelijk de elektriciteit, iets dat de levens der mensen vulde en waar men over sprak'. Ze walgt van arme mensen, van zwakke en mismaakte mensen. Compassie vindt ze pathetisch. Zij wil onderwerpen, vernederen, pijnigen, verzwakken, onderdrukken. Maar haar grote nietzscheaanse wilsproject draait op niets uit. En ook qua sadisme schiet ze tekort. In vergelijking met de echte sadisten is ze slechts een amateurje. Te kleinmenselijk, te zachtaardig, te wrokkig ook, te zeer vervuld van ressentiment. En als ze op het einde van *Zomer te Ter-Muren* alsnog 'het wijf der revolutie' wordt, gaat het om 'een karnavalrevolutie'.

Wat is ze romantisch, met haar dromen en haar verlangens. In haar strijd tegen de socialisten beleeft ze historische grandeur. Haar verbeelding werkt overuren. Dan botst ze met de werkelijkheid, en net als bij Don Quichot gebeurt dat eerder burlesk dan tragisch. Vervolgens krijgt haar overlevingsinstinct weer de bovenhand en driftig, heet en furieus bekokstoofd ze een volgend plan. Tot ook weer die illusie tegen de werkelijkheid aanloopt. In deze komedie wint niet de droom. Ze dient de ontzuivering. Waarna alles herbegint.

Dames en heren, mocht ik ooit de kans krijgen om op het Günter Grass Genootschap te spreken, of dat van Rushdie, ik zou er hen op wijzen dat ze Boon moeten lezen. Van hen drie schreef Boon de radicaalste roman. En, wars van chauvinisme, denk ik oprecht dat zijn dubbelroman hun twee romans daardoor overtreft.

De Kapellekensbaan wordt straks zeventig jaar. De context waarin Boon schreef is nu voltooid verleden, de wereld waarover hij schreef, de na-oorlogse politiek, de Vlaamse culturele context, het atoomtijdperk, de duizenden referenties, hoe hij werd gelezen, tot welke zuil of kamp hij behoorde en door wie hij werd geboycot, het worden allemaal voetnoten bij de romans. Misschien is dat voor een Boon-genootschap jammer. Maar voor de literatuur vind ik het pure winst. De literaire machine moet zich nu maar zien waar te maken. Wat kan ze nog teweegbrengen bij de lezer? Waarom zou je die 900 pagina's nog lezen? De actuele roman in *De Kapellekensbaan* lijkt een handicap. Lastige metafiction, maar vooral die actualiteit kan aanvoelen als passé. Een krant uit 1953 leest ook geen mens meer. Dat is het lot van de journalist. Elke dag sterft zijn werk. Het beste gaat een week mee.

Daarnet sprak ik over de korte beentjes van elke krant. Dat is precies waar *De Kapellekensbaan* mij uiteindelijk de ogen voor geopend heeft. Een krant is een magisch genre om over de wereld te vertellen tegenover een groot publiek. Zoals een roman is ze

een zak vol verhalen, opgeschreven in tientallen verschillende genres die bij elkaar gelijmd worden met veel toeval en willekeur, maar toch via een onderliggende intelligentie. Ze is een feuilleton, en morgen is er een nieuwe aflevering, tegenwoordig via de website stopt het nooit. Fantastische mogelijkheden geeft dat.

En toch frustreert de krant. Ze raakt een eind in het beschrijven van de wereld, maar waar het echt interessant wordt, moet ze afhaken. De krant verdraagt namelijk geen dubbelzinnigheid. Tegenstrijdigheid is iets wat ze het koste wat het kost wil uitklaren. Aan elk verhaal hangt best een conclusie. En de good guys zijn liefst helder te onderscheiden van de bad guys. Als de krant iemand als Ondine zou beschrijven, kreeg je het assisenverslag van een kindermoordenaar. We zouden citeren uit het psychiatrisch verslag en we zouden haar als een compulsieve manipulatrice wegzetten. Dus ja, ik begrijp de frustratie van Johan Janssens. Het zal ongetwijfeld ook de frustratie van Boon de journalist geweest zijn.

Mijn vermoeden is dat hij precies daarom in *De Kapellekensbaan* de literaire machine zo opzichtig blootschrijft. Dat hij een roman schrijft over het schrijven van een roman is daar maar het begin van. De kern is voor mij dat lachend schrijven, dat oneerbiedige kijken en herverkennen, dat genadeloos niet respecteren van grenzen, categorieën, oordelen, sympathieën, het vieren van de dubbelzinnigheid door als een clown met de broek half afgezakt te koorddansen, niet omdat dat applaus oplevert, maar om te tonen wat de koorddanser echt doet. Om te laten doorzién. Ik was er niet bij in de jaren vijftig, ik moet dus speculeren, maar na 70 jaar werkt dat naar mijn gevoel nog beter dan toen. En als Boon straks bovenaan in de nagelnieuwe canon van Jan Jambon zal staan – oh, wat zou hij de vloer aanvegen met nationalist en confederalist –, dan zal hij wellicht het balorigste zijn wat in die hele cultuurwinkel zal worden opgetuigd.

Dames en heren, leve Boon!

BoonBerichten

De onregelmatig verschijnende BoonBerichten worden uitgebracht onder verantwoordelijkheid van het bestuur.

Samenstelling en redactie: Erik van Veen

Bestuur:

Luckas Vander Taelen (voorzitter), Wim Dijkstra en Luc Geeroms (ondervoorzitters), Herman Verlint (secretaris), Erna De Ridder (nieuwsgeving), Erik van Veen (website en BoonBerichten) en Bert Ummelen.

De Erven Boon zijn adviseur van het bestuur.

Secretariaat:

Herman Verlint
Amsterdam
mail@lpboon.net

Bankrekening: BE36068200494781 t.n.v. L.P. Boon Genootschap, Oude Vismarkt 13. 9300 Aalst.